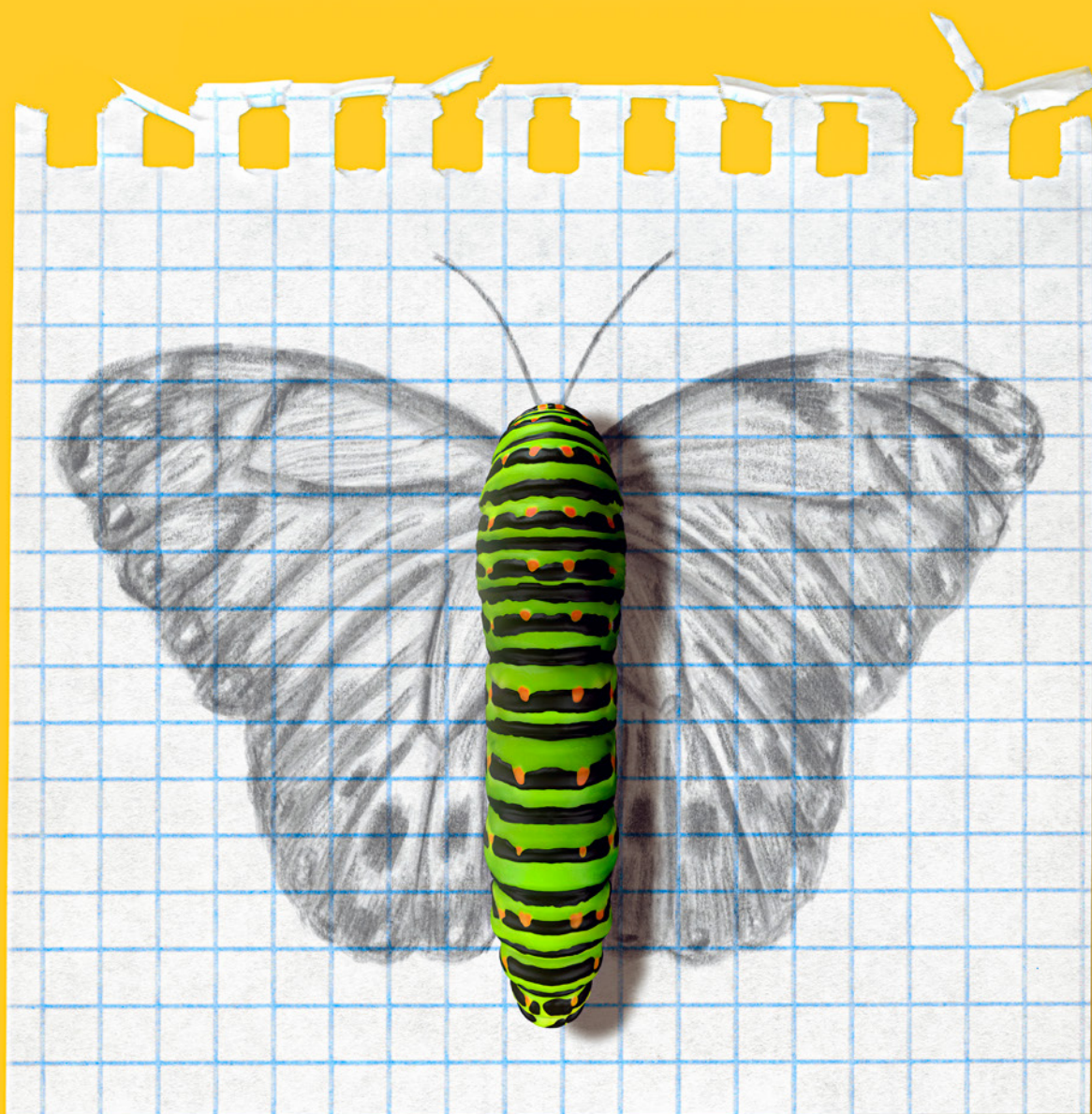

Espanya i Portugal

Joves, oportunitats i futurs

Sumari

- 3 Editorial**
- 4 Baròmetre.** Indicadors de context general
- 5 Baròmetre.** Indicadors sobre joventut
- 10 Article.** L'educació i els seus efectes sobre les oportunitats del jovent, per Lígia Ferro i Pedro Abrantes
- 16 Article.** Les reformes laborals han fet minvar la temporalitat dels treballadors joves?, per Alejandro Godino, Òscar Molina i Fátima Suleman
- 22 Article.** Les relacions personals dels joves amb el seu entorn, per Joan M. Verd, Mireia Bolívar, Joan Rodríguez-Soler i Rita Gouveia
- 30 Entrevista.** Robert Pogue Harrison: «Per primera vegada vivim en una cultura en què els joves eduquen els seus avis en molts aspectes»
- 35 Ressenya.** La natura com a mirall i mestra en el diari d'un jove activista, per Cecília Duran
- 38 Bones pràctiques.** Work4Progress, de la Fundació "la Caixa"

**Observatori Social
de la Fundació "la Caixa"**

Fundació "la Caixa"
Plaça de Weyler, 3
07001 Palma - Espanya

DL: B 28894-2015

Comissariat de continguts: Mònica Badia Ibáñez

Edició: Eulàlia Torras Oliveras

Traducció i correcció: Jordi Palou

Disseny de la portada: Estudio Javier Jaén

Disseny gràfic i maquetació: Tramatica S.L.

La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb l'opinió dels autors d'aquesta publicació.

Editorial

Futurs oberts per als joves d'Espanya i Portugal

La joventut és un període fonamental en la vida. L'experiència i les decisions que prenem en aquests anys seran cabdals per a les trajectòries futures. No obstant això, i més enllà de les decisions personals, cada generació s'enfronta a circumstàncies sociohistòriques particulars. En el cas dels joves d'avui, han crescut en un món globalitzat i plenament digital que ha generat oportunitats de lleure, possibilitats d'accés a la informació i modalitats de contacte social completament noves. D'altra banda, són també fills de la crisi econòmica i financera del 2008, les repercussions de la qual en termes de precarietat laboral persisteixen encara avui, i han experimentat el gran xoc que van representar les restriccions vinculades a la pandèmia del 2020.

Les conseqüències d'aquests esdeveniments configuren la situació actual del jovent, el seu benestar i les seves expectatives de desenvolupament. El context, però, també hi intervé. Així, els joves d'Espanya i Portugal han d'afrontar desafiaments específics en aspectes com ara la seva participació i rendiment en el sistema educatiu, la incorporació al mercat laboral o les possibilitats d'emancipació de la llar familiar, reptes que difereixen d'alguna manera dels que han d'abordar els seus coetanis dels altres països europeus.

Aquestes circumstàncies determinen les condicions de vida i la mateixa naturalesa de les llars que formin en el futur. Conèixer la situació i els desafiaments als quals han de plantar cara permetrà concebre polítiques efectives per encarrilar projectes de vida significatius, i així no només facilitar el benestar present i futur de la generació que avui és jove, sinó també, a partir de les connexions intergeneracionals inherents a tota societat, contribuir al benestar general.

El *Dossier* que us presentem pretén conjuminar els resultats de recerques diverses amb elements per a la reflexió. Inclou així mateix una sèrie d'indicadors i dades que ofereixen una visió àmplia i profunda alhora sobre aspectes clau de les circumstàncies dels joves espanyols i portuguesos des d'una perspectiva comparada europea.

Indicadors de context general

Visió global i temporal sobre la situació d'Espanya i Portugal en el context europeu

Diederik Boertien, investigador del Centre d'Estudis Demogràfics (CED-CERCA)

Nivell de desenvolupament econòmic el 2022

Producte interior brut (PIB) per habitant en estàndard de poder adquisitiu Espanya, Portugal i UE-27 (=100)

85

Espanya

77

Portugal

100

UE-27

Font: Eurostat, 2023.

El volum de PIB per habitant en estàndard de poder adquisitiu s'expressa en relació amb la mitjana de l'Europa dels Vint-i-set (UE-27), que pren el valor de 100. Si l'índex d'un país és de més de 100, el nivell de PIB per habitant d'aquest país és superior al valor mitjà de la UE-27, i viceversa.

Persones en risc de pobresa o exclusió social el 2022

Indicador AROPE de risc de pobresa o exclusió social Espanya, Portugal i UE-27

26,0%

Espanya

20,1%

Portugal

21,6%

UE-27

Font: Eurostat, 2023.

L'indicador AROPE s'usa per a identificar el percentatge de persones en risc de pobresa o exclusió social. Aquest grup inclou persones que viuen en llars amb ingressos molt baixos, amb privació material o exclusió social extrema, o llars en què la feina remunerada és escassa.

Taxa d'atur a l'agost de 2023

11,4%

Espanya

6,0%

Portugal

5,9%

UE-27

Font: Eurostat, 2023.

La taxa d'atur indica el percentatge de persones que no tenen feina respecte al total de persones que estan disponibles per a treballar.

Mitjana d'ingressos anuals de les llars ajustada pel nombre de membres, 2022

16.814

Espanya

11.014

Portugal

19.083

UE-27

Font: Eurostat, 2023.

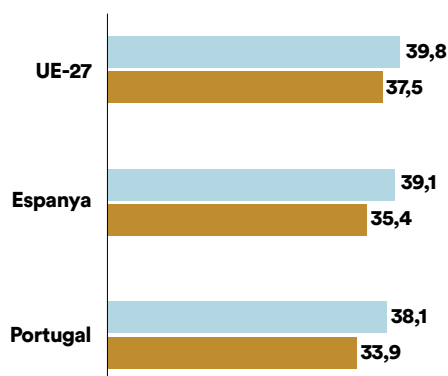
Els ingressos de les llars es calculen a partir de la suma d'ingressos de tots els membres de la llar. Aquesta xifra s'ajusta pel nombre de membres de la llar fent servir una fórmula que té en compte quins membres solen compartir despeses (per exemple, el lloguer).

Indicadors sobre joventut

Aquesta secció presenta una sèrie d'indicadors clau sobre la població jove a Espanya i Portugal. Els indicadors procedeixen de bases de dades europees i internacionals (Eurostat i OCDE).

Diederik Boertien, investigador del Centre d'Estudis Demogràfics (CED-CERCA)

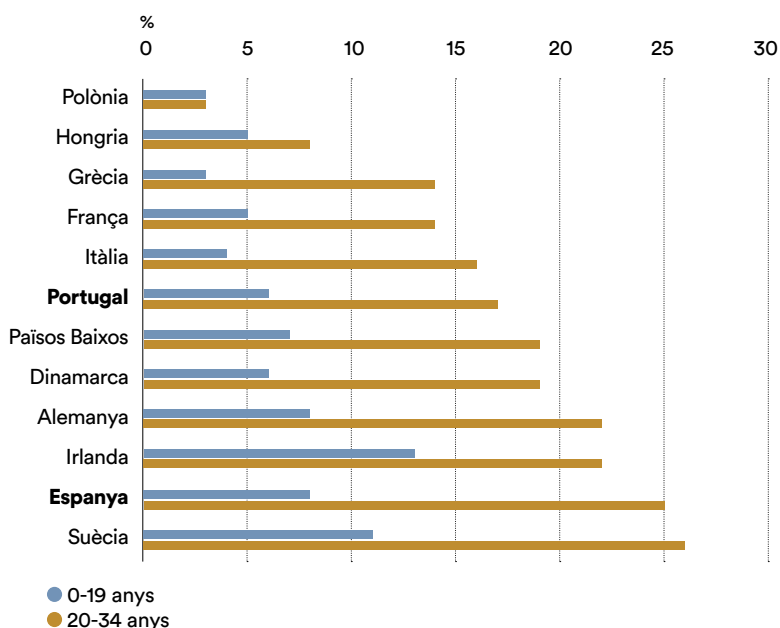
● Volum de la població jove (percentatge de població que té menys de 35 anys)

● 2013
● 2022

Font: Eurostat, 2023.

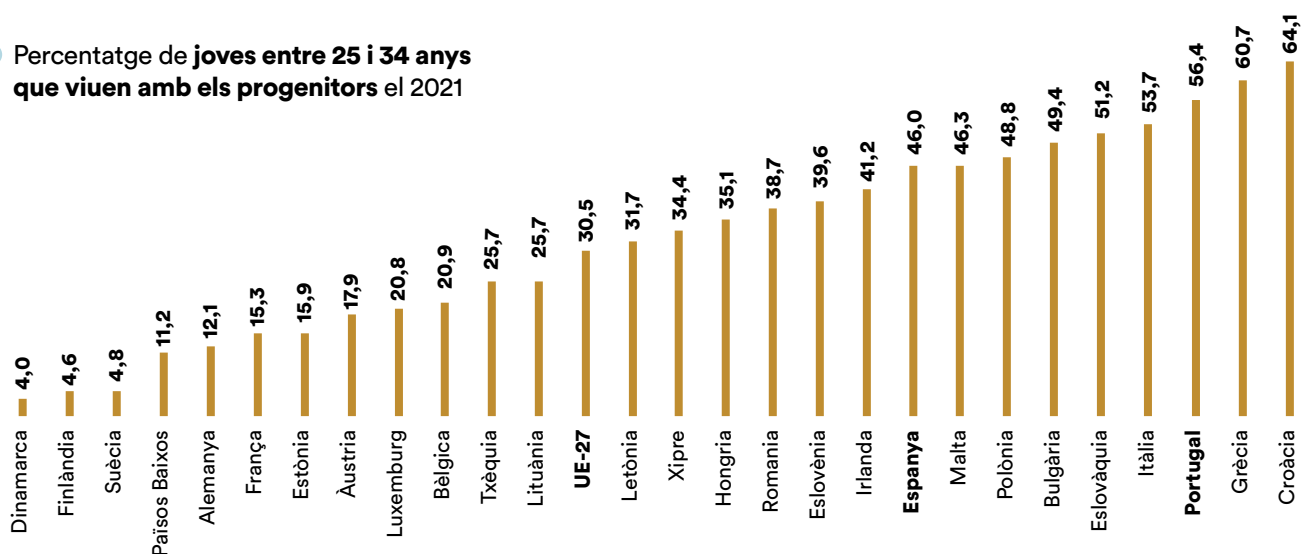
● Percentatge de joves nascuts a l'estranger, 2022

● 0-19 anys
● 20-34 anys

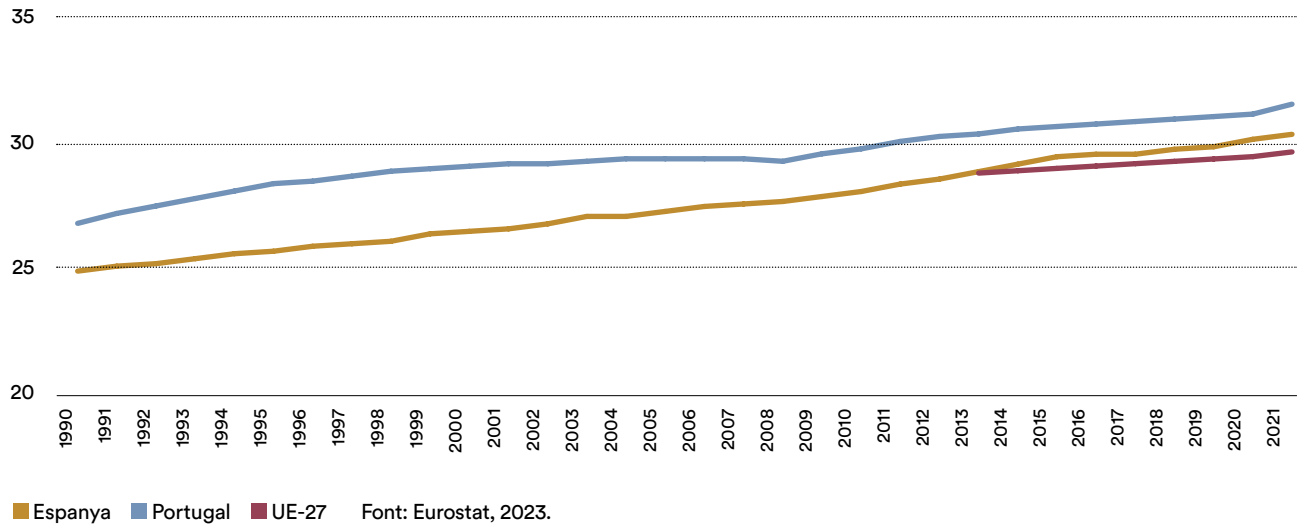
Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge de joves entre 25 i 34 anys que viuen amb els progenitors el 2021

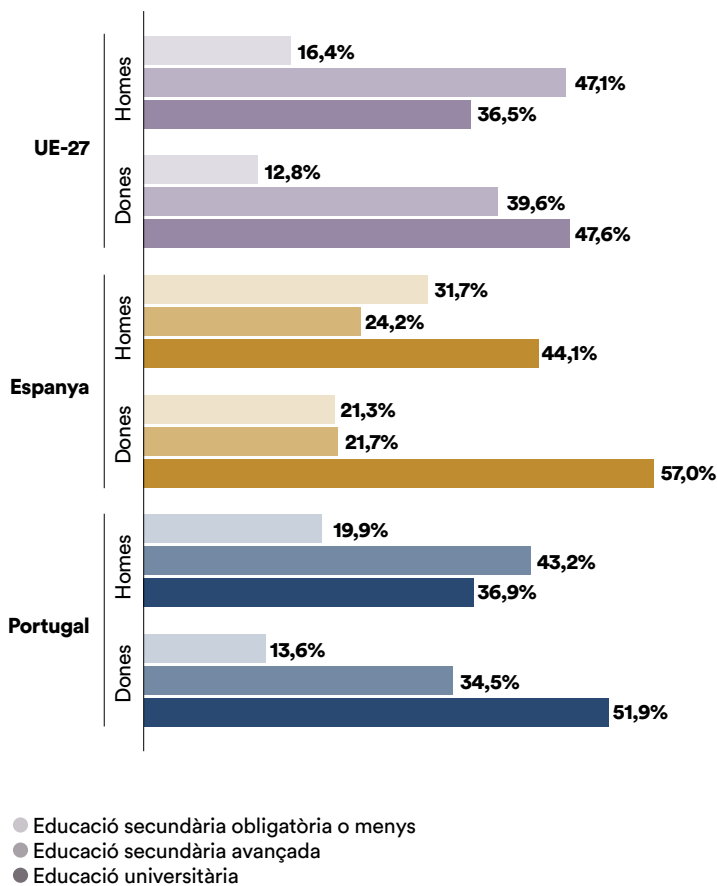

Font: Eurostat, 2023.

● Edat mitjana de les dones en tenir el primer fill, anys

● Nivell educatiu dels joves entre 25 i 34 anys per gènere, 2022

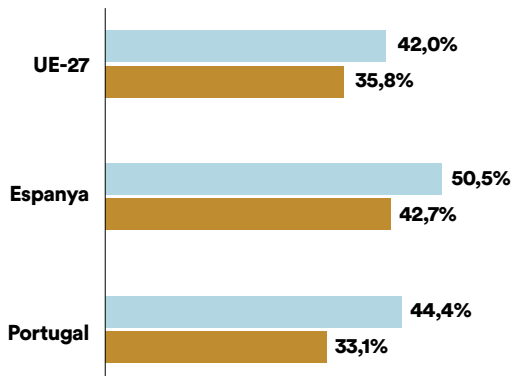

Font: Eurostat, 2023.

Els joves a Espanya i Portugal: nivells alts d'educació, però també de desocupació

La proporció de població jove a Espanya i Portugal minva més ràpidament que en altres països europeus, sobretot a Portugal, on hi ha menys joves estrangers que no a Espanya. Bona part de la població jove a tots dos països té estudis universitaris, però també hi ha alts nivells d'inactivitat i atur. Aquests desavantatges són més visibles a Espanya, on també hi ha una part important de la població entre 25 i 34 anys que només té l'Educació Secundària Obligatòria (ESO) o menys. Aquesta situació millorarà de manera significativa els pròxims anys, perquè el percentatge de persones que només ha completat l'ESO és més baix entre grups d'edat més joves. Un altre repte per a la població jove a tots dos països és el baix nivell d'emancipació, per comparació a altres països de la Unió Europea.

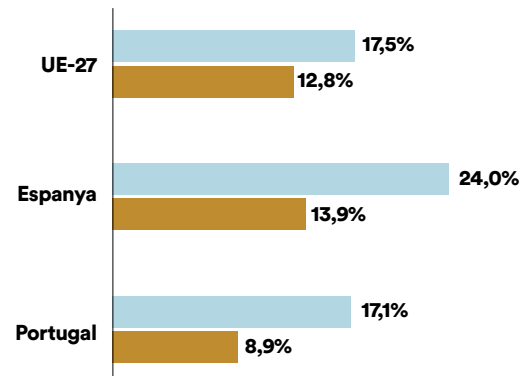
● Percentatge de població amb estudis universitaris segons edat, 2022

● 25-34 anys
● 34-54 anys

Font: Eurostat, 2023.

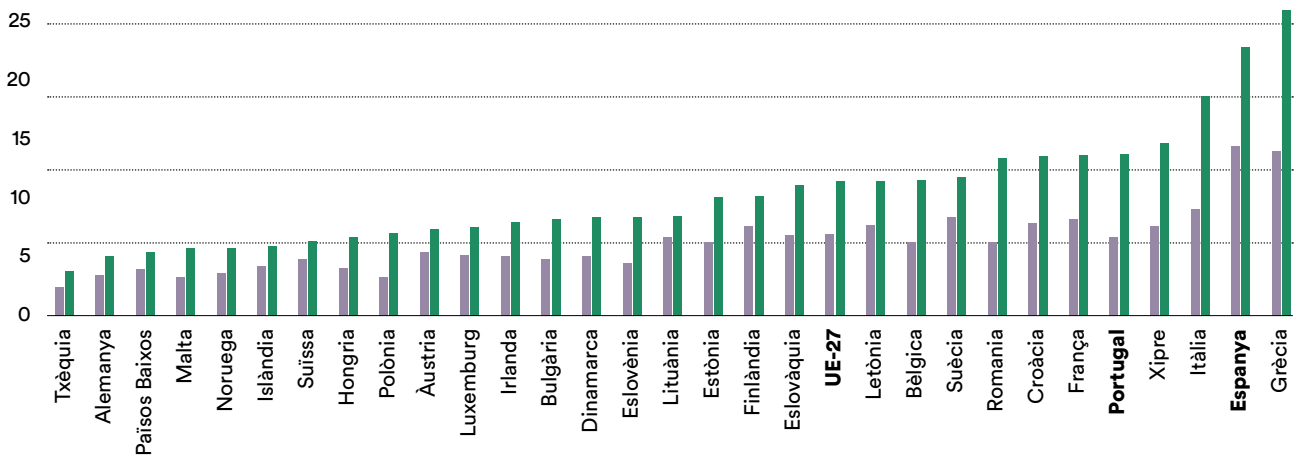
● Percentatge de joves entre 15 i 34 anys que ni treballen ni estudien

● 2013
● 2022

Font: Eurostat, 2023.

● Desocupació entre els joves de 20-29 anys per comparació al conjunt de la població el 2022, %

● Total
● 20-29 anys

Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge del sou per hora dels menors de 30 anys comparat amb el sou per hora del conjunt de la població (=100), 2020

84,7%

UE-27

81,3%

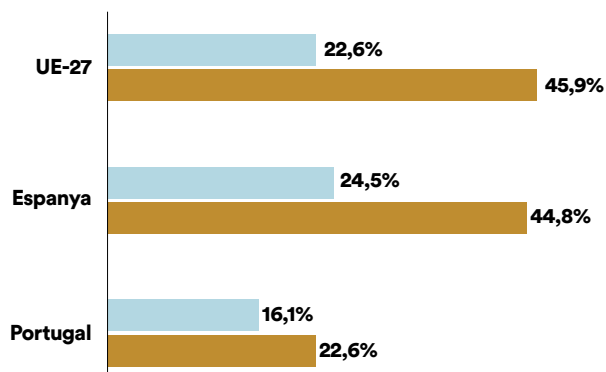
Espanya

87,7%

Portugal

Font: Eurostat, 2021.

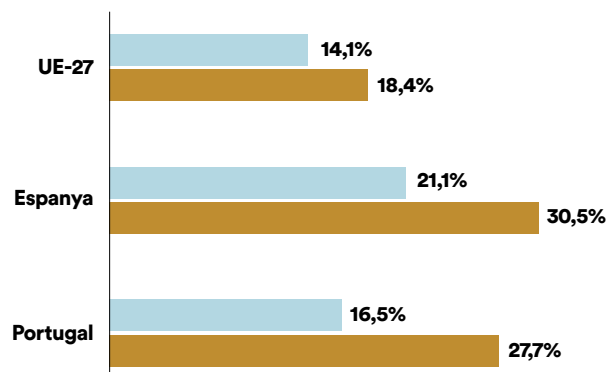
● Percentatge de joves entre 19 i 29 anys en **risc de pobresa o exclusió social** segons el país de naixement, 2022

● Nascuts al país
● Nascuts a l'estranger

Font: Eurostat, 2023.

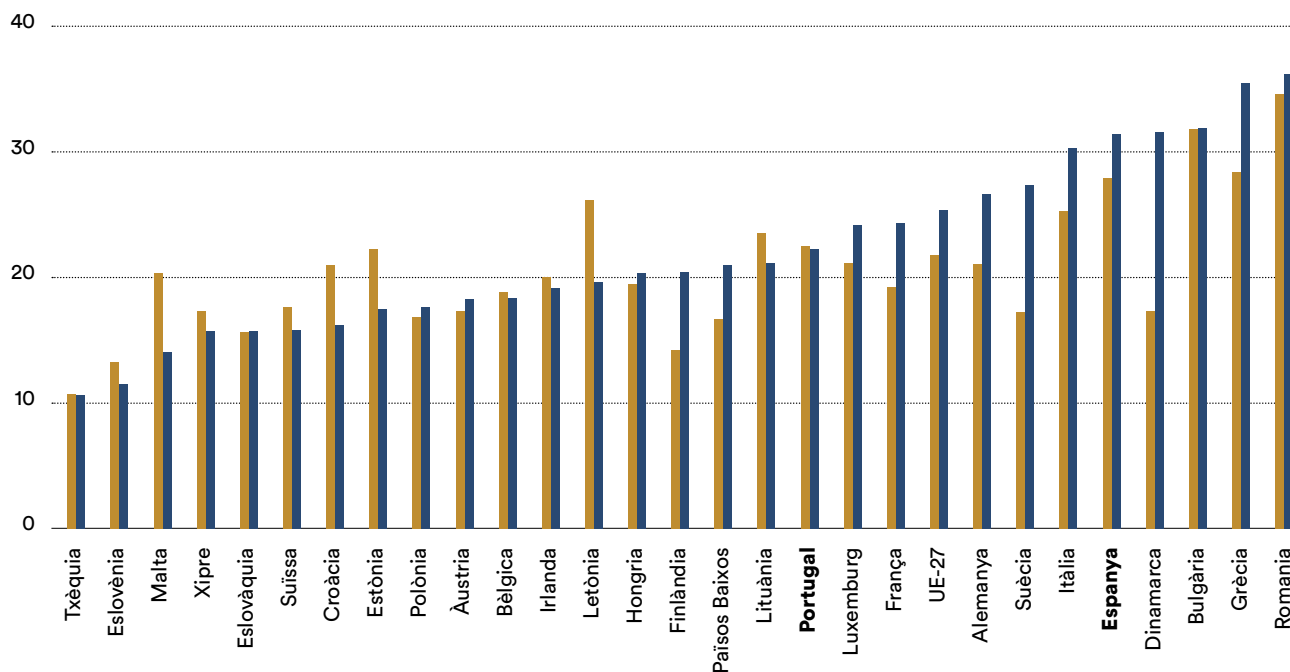
● Percentatge de persones amb **contracte temporal**, per grup d'edat, 2022

● Totes les edats
● 25-34 anys

Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge de persones en **risc de pobresa o exclusió social** per grup d'edat i país

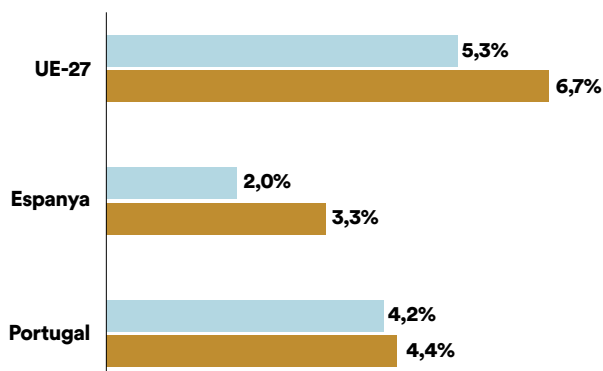

● Totes les edats
● De 15 a 29 anys

Font: Eurostat, 2023.

L'indicador AROPE s'usa per a identificar el percentatge de persones en risc de pobresa o exclusió social. Aquest grup inclou persones que viuen en llars 1) amb ingressos molt baixos, 2) amb privació material o exclusió social extrema, o 3) on les feines remunerades són escasses.

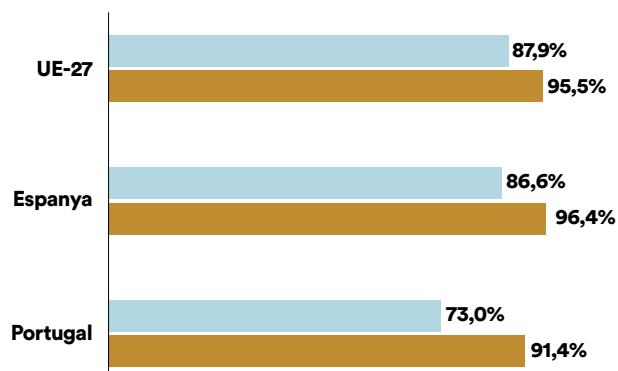
- Percentatge de persones entre 25 i 34 anys amb **síntomes de depressió**, 2022

● Homes
● Dones

Font: Eurostat, 2023.

- Percentatge de joves entre 16 i 29 anys que diuen tenir **bona salut**, segons el nivell d'ingressos de la llar en què viuen, 2022

● 20% de llars més pobres
● 20% de llars més riques

Font: Eurostat, 2023.

- Probabilitat de tenir **síntomes de depressió** per a joves de 25 a 34 anys (respecte al grup de 35-54 anys), 2019

-14% UE-27

-44% Espanya

-50% Portugal

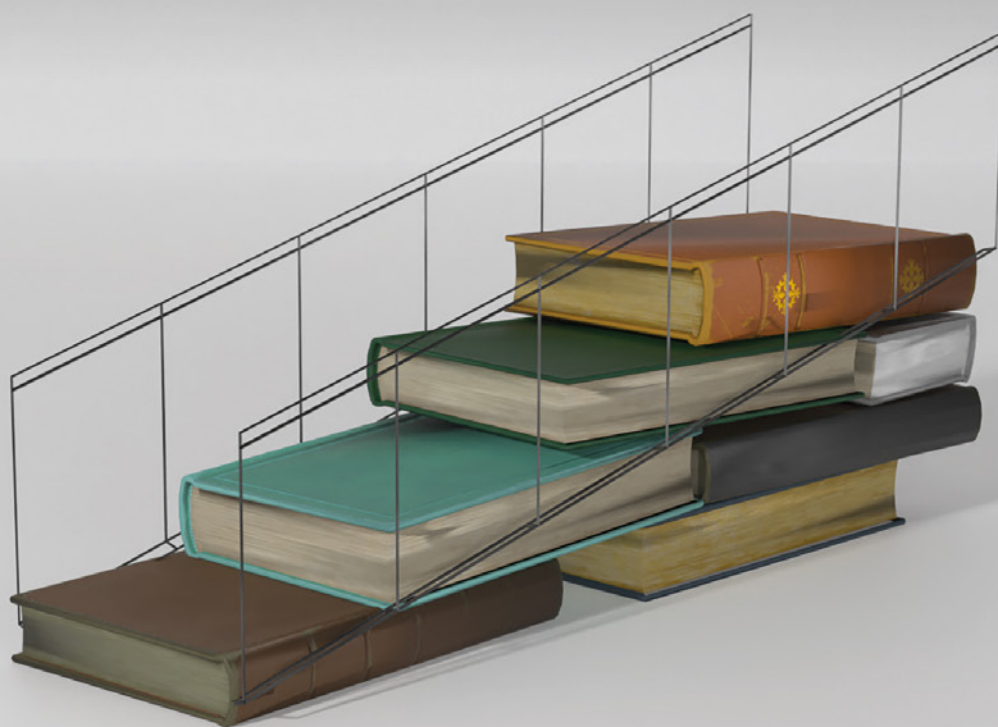
Font: Eurostat, 2019.

Bona salut mental, però amb un alt risc d'ocupacions temporals, de pobresa i d'exclusió social

Per comparació amb la mitjana europea, entre la població jove de Portugal i Espanya hi ha un risc elevat d'ocupació temporal. A Espanya hi ha també un alt risc de pobresa, mentre que a Portugal el percentatge se situa per sota de la mitjana europea. Tant en un país com en l'altre, el risc de pobresa o d'exclusió social és més alt entre els joves que no pas entre la població adulta en general. Aquest risc és especialment elevat entre les persones joves nascudes a l'estranger. Una bona notícia és que els nivells de depressió són relativament baixos en tots dos països, malgrat que hi ha diferències importants entre dones i homes.

L'educació i els seus efectes sobre les oportunitats del jovent

Lígia Ferro, Universidade do Porto i Pedro Abrantes, Universidade Aberta i ISCTE–Instituto Universitário de Lisboa

A partir de dos indicadors clau, l'abandonament prematur i els nivells educatius obtinguts pels joves, s'interpreta l'evolució dels recorreguts formatius de la joventut a Portugal i Espanya del 2001 al 2021. Gràcies a les dades comparatives de l'Eurostat i l'OCDE, els gràfics exploren l'impacte dels nivells educatius assolits, tant en les oportunitats laborals de la població jove com en la seva participació en la vida social, comunitària, cultural, esportiva i artística.

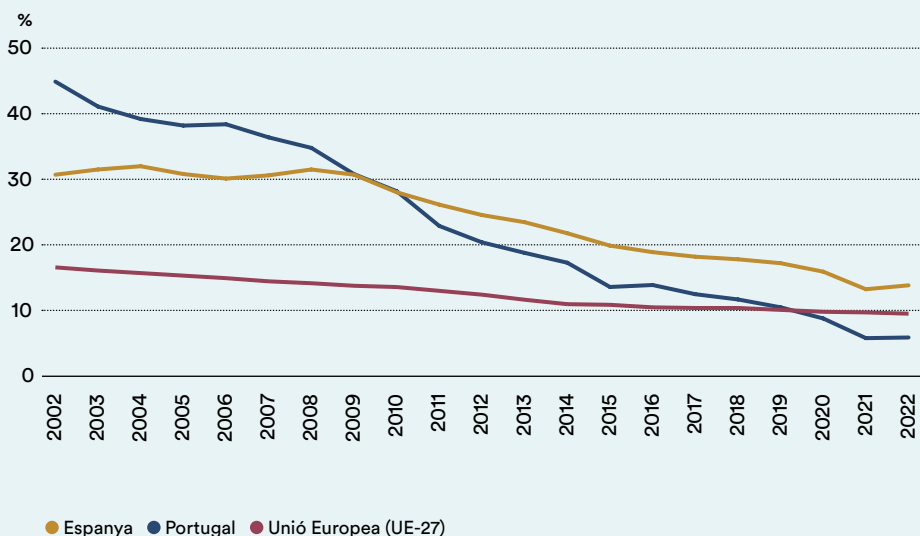

Com s'ha fet minvar l'abandonament escolar prematur?

La proporció de joves entre 18 i 24 anys que no han completat l'educació secundària superior (batxillerat o formació professional a Espanya; *ensino secundário* o de *dupla certificação, nível 3-4* a Portugal) i no s'han matriculat en cap programa d'educació o formació ha estat un indicador clau del desenvolupament educatiu a escala europea, entre altres coses perquè es mesura amb un instrument comú (l'Enquesta de població activa, Eurostat). Com podem veure al gràfic 1, l'evolució d'aquest indicador els darrers vint anys ha estat positiva, però a

ritmes ben diferents: lent a escala europea, moderat a Espanya i alt a Portugal. L'avanç observat en aquest darrer país, que supera fins i tot la mitjana europea, és més remarcable encara si tenim en compte que entre el 1992 i el 2002 aquest percentatge només havia baixat del 50% al 45%, mentre que a Espanya va baixar del 40% al 31%. Hom podria pensar que aquesta tendència aniria associada a la manca d'oportunitats laborals, però el percentatge de joves que treballen a Portugal (el 30%) és també superior al d'Espanya (el 26%), país que destaca per una taxa força elevada de joves que ni estudien ni treballen (el 20% el 2021).

Gràfic 1
Percentatge de joves (18-24 anys) que no han completat l'educació secundària superior i no reben educació ni formació, 2002-2022

L'abandonament prematur a Espanya i Portugal s'ha acostat a la mitjana europea

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

La lluita contra l'abandonament escolar prematur ha estat una prioritat europea per a impulsar tant el creixement econòmic com la cohesió social. Això requereix una coherència duradora entre les polítiques educatives, laborals i socials, com també una coordinació entre els nivells local o municipal, regional, estatal i europeu (Comissió Europea, 2014). En aquest sentit, el suport i l'orientació individualitzats a la població jove tenen un paper clau en la connexió entre els diversos sectors i nivells (Psifidou *et al.*, 2021). El cas portuguès reflecteix aquesta coordinació amb programes integrats per a la inclusió social, la qualitat educativa i les qualificacions professionals, ja que promou la creació de xarxes entre les escoles i un ampli ventall d'entitats comunitàries (Álvares *et al.*, 2017).

A Espanya, malgrat els avanços evidents, la recerca ha observat més dificultats, amb variacions significatives entre regions, tant per convertir les escoles en espais més inclusius, oberts i innovadors, com per al desenvolupament integrat de polítiques educatives, socials i comunitàries que contribueixin a combatre eficaçment els fenòmens interconnectats del fracàs i l'abandonament escolar (Garrido *et al.*, 2020; Martínez *et al.*, 2016).

Riscos de polarització de la joventut per nivells i àrees de qualificació

Si examinem amb més detall el nivell educatiu de la població jove (de 25 a 29 anys) a Portugal,

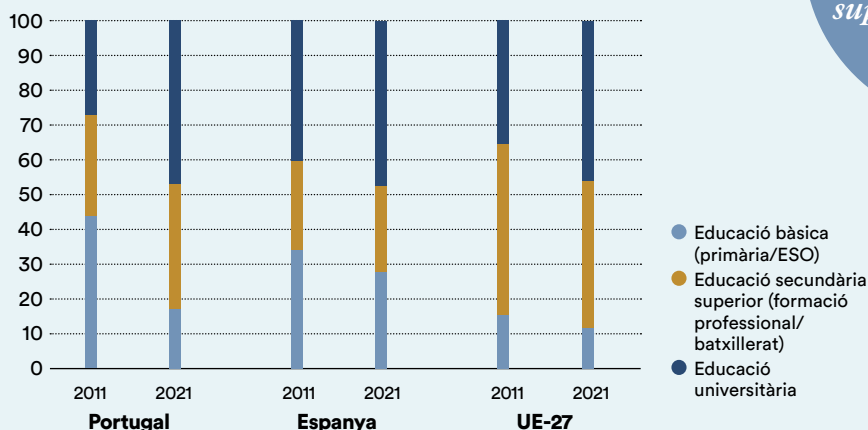
podem confirmar que hi ha hagut avanços molt positius en la darrera dècada, sobretot en les qualificacions de nivell secundari, ja que més del 40% d'aquestes qualificacions corresponen actualment a títols de formació professional. D'altra banda, els progressos observats a Espanya per a

*Els estudis han demostrat que els qui
assoleixen titulacions superiors
tenen encara taxes d'ocupació
més altes que els qui disposen només
de la titulació secundària*

aquest mateix període i franja d'edat es concentren en les qualificacions d'ensenyament superior, un nivell que ara tenen quasi la meitat de joves, amb un percentatge que és fins i tot superior a la mitjana europea. Malgrat aquests avanços, en el marc europeu tots dos països es caracteritzen per acusades desigualtats educatives, és a dir, amb una taxa elevada de joves amb qualificacions altes, d'una banda, i amb qualificacions baixes, de l'altra (gràfic 2), la qual cosa presenta riscos de segregació i polarització social.

La diversificació de l'oferta d'educació secundària postobligatòria, especialment amb el des-

Gràfic 2
Nivell educatiu dels joves (25 a 34 anys)
a Portugal, Espanya i la UE-27 el 2011 i el 2021

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'OCDE (*Education at a glance*, 2022).

*La polarització
de les qualificacions
del joventut a Portugal
i Espanya és
superior a la mitjana
europea*

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

envolupament d'un sòlid sistema de formació professional, ha mobilitzat fortes inversions a tots dos països. Encara que uns altres sistemes europeus de llarga tradició i reconeixement són una referència cabdal en aquest camp, els estudis han assenyalat la importància que aquestes polítiques tinguin en compte les singularitats econòmiques i culturals de cada país i fins i tot de cada regió, per garantir que aquestes trajectòries siguin valuades tant en termes acadèmics com laborals. A més a més, recerques fetes a Portugal han demostrat que, si bé molts professors i estudiants valoren el caràcter més pràctic i orientat a la feina d'aquesta mena d'educació, hi ha biaixos socials, culturals i etnoracials associats a una dualitat entre itineraris d'educació secundària acadèmica i professional (Abrantes i Roldão, 2019).

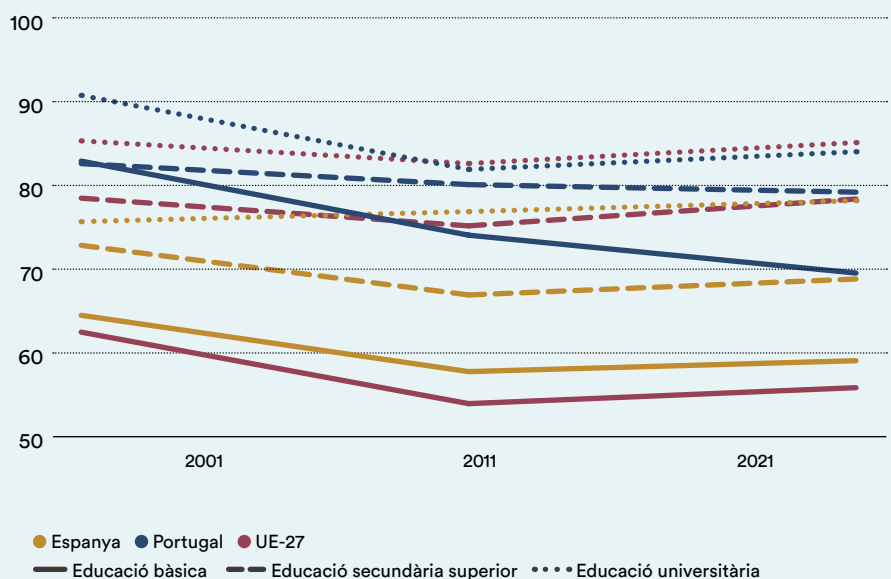
L'educació continua afectant les oportunitats laborals del jovent

En l'opinió pública, tant a Portugal com a Espanya, la reducció de l'abandonament escolar i la massificació de les titulacions d'ensenyament secundari i superior sovint han escampat dubtes sobre el valor d'aquesta formació per a les oportunitats de la població jove, sobretot en el mercat laboral. Així i tot, seguint un patró comú a Europa, els qui assoleixen titulacions superiors continuen tenint taxes d'ocupació més altes que els que només tenen el batxillerat, mentre que els joves amb un baix nivell d'escolarització són els que tenen més dificultats a l'hora d'accedir a

un lloc de treball (gràfic 3). En les dues darreres dècades, les taxes d'ocupació juvenil han baixat a Portugal i han augmentat a Espanya, convergint en tots dos països amb la mitjana europea. Tanmateix, la desigualtat entre els joves amb nivells d'estudis alts i baixos ha augmentat en tots dos casos, com també en el conjunt d'Europa.

És cert que les recerques han mostrat una intensificació de la precarietat laboral entre els joves, agreujada per les polítiques d'austeritat, com també una fuga de cervells de la península Ibèrica cap a altres latituds (Tavares *et al.*, 2021). Estudis qualitius biogràfics mostren com aquestes situacions impliquen dificultats per deixar la llar familiar, emparellar-se o tenir descendència (Casal *et al.*, 2011), de manera que les trajectòries vitals resultants poden ser sinuoses i incertes. Al seu torn, això té conseqüències en les baixes taxes de natalitat i l'envelliment de la població. Aquestes tendències generacionals, però, no estan exemptes de profundes desigualtats socials i educatives, accentuades per la polarització dels mercats laborals, que inclou la valoració de competències específiques juntament amb la desvaloració del treball considerat com a «no especialitzat». També cal tenir en compte que, sobretot a Portugal, les recerques fetes han remarcat la ineficàcia del sistema educatiu per reduir les desigualtats socials, amb un enfortiment de l'afinitat entre el món escolar i les classes socials més desfavorides, és a dir, que l'escola no sembla que obri noves possibilitats socials i culturals, sinó que més

Gràfic 3
Taxa d'ocupació dels joves entre 25 i 34 anys segons el nivell d'estudis

La formació superior encara té un impacte positiu en l'accés al mercat laboral a Portugal i Espanya

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

aviat reforça les expectatives i aspiracions de la infància de les classes populars (Martins, 2012). Encara que les qualificacions tenen un efecte positiu en l'ocupabilitat, el seu impacte és limitat, ja que les qualificacions altes o especialitzades sovint no garanteixen una remuneració a l'altura del que seria esperable (Lopes *et al.*, 2019) i que en tot cas és més baixa que la que s'obté als països del nord o el centre de la Unió Europea.

Més activitats de socialització que de ciutadania? L'educació i la participació social

Com que l'educació i la feina no exhaureixen les dimensions en què la població jove construeix les seves vides, també val la pena considerar l'impacte que l'educació té en altres esferes socials i en els nivells de participació ciutadana. Sovint s'expressa la idea que la joventut es desentén de la política, però és molt activa en l'àmbit del lleure i la vida social, per exemple. Però és realment així? Segons les dades d'Eurostat (gràfic 4), la participació és en realitat molt més alta en les activitats culturals i esportives, com també en les relacions familiars i d'amistat, amb xifres relativament baixes per a la participació ciutadana (en organitzacions formals i informals) o les pràctiques artístiques. Aquests patrons són comuns a tot Europa, però són especialment pronunciats a Portugal i Espanya. Tanmateix, les dades també mostren desigualtats persistents –i marcades, en el cas de la península Ibèrica–, i les taxes de participació en aquestes diverses dimensions són més altes entre els joves amb més qualificacions,

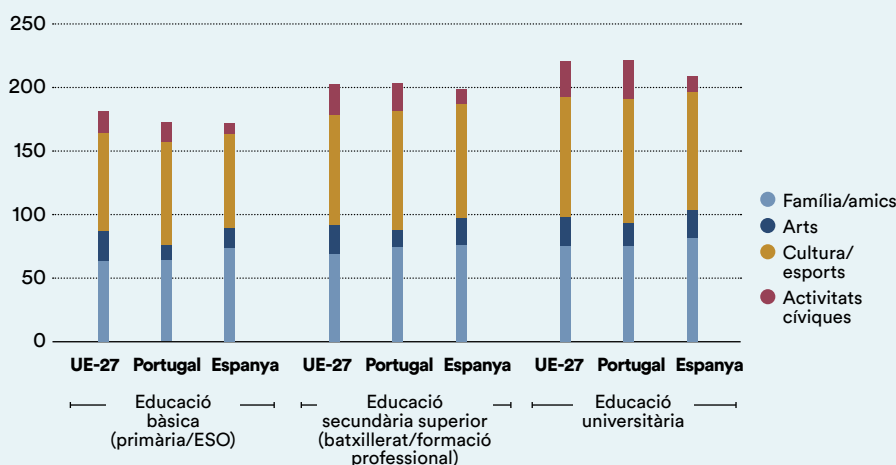
per comparació als que presenten un nivell d'escolarització més baix.

En termes percentuals, la participació de la població jove en activitats cíviques, culturals i esportives a Portugal i Espanya és relativament baixa, sobretot si considerem els joves amb menys nivell educatiu. No obstant això, sabem que el jovent més desafavorit socialment, en particular dels espais socials perifèrics de les grans

És important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions en què la població jove es mou sovint de manera impredecible i no lineal

ciutats de la península Ibèrica, sí que participa activament en activitats d'aquesta naturalesa. Parlem d'espais informals de construcció de ciutadania i de participació en l'esfera pública amb el desenvolupament de diverses dinàmiques creatives, com podem veure en la vitalitat ibèrica de les cultures urbanes vinculades especialment als grafitis, a l'*street art* i al *parkour*, com també al rap i a nous gèneres musicals com ara el reggaeton o el kuduro, entre altres formes de participació social, cultural, esportiva i artística.

Gràfic 4
Participació de la població jove en activitats cíviques, culturals, esportives, artístiques i comunitàries, segons el nivell d'estudis (percentatge acumulat)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat (2015).

L'educació continua influint en moltes dimensions de la vida dels joves

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

És important remarcar que a Portugal i a Espanya les noies participen molt menys en aquestes activitats que no pas els nois, i sovint hi són del tot absents. L'accés dels joves menys qualificats i socialment desfavorits a l'esfera pública continua marcat per diferències de gènere molt significatives.

Conclusions

Com hem vist al llarg de l'article, l'educació és encara un factor fonamental, no tan sols per a la integració i el desenvolupament del jovent en el mercat laboral, sinó també per a les seves oportunitats de participació social, cultural, esportiva i comunitària. En aquest sentit, Portugal i Espanya han viscut progressos significatius en la convergència educativa amb els valors observats als altres països de la Unió Europea. Tanmateix, es manté un gran percentatge de joves que abandonen el sistema educatiu sense obtenir ni tan sols un títol de nivell secundari postobligatori, i aquests joves es troben avui en situacions de vulnerabilitat i risc d'exclusió més accentuades que en el passat. A més a més, a la variable edat hem d'afegir-ne unes altres, com ara la classe social, el gènere o l'origen territorial, en complexes articulacions interseccionals que tenen conseqüències concretes. Els joves de la península Ibèrica tendeixen a participar socialment i a desenvolupar activitats culturals i creatives, sobretot en contextos informals i de carrer, la qual cosa revela una cerca d'espais més lliures d'estructura i jerarquies. Així i tot, diversos estudis indiquen que les dones estan relativament absents d'aquestes activitats.

Per tant és important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions (educativa, laboral, familiar, cívica, esportiva, artística) en què la població jove es mou sovint de manera imprevisible i no lineal. L'expansió dels nivells educatius és fonamental per a la seva integració, però cal valorar i obrir noves portes al jovent en altres esferes de la vida social, no mantenir-los-en allunyats. D'altra banda, és important construir solucions en què les desigualtats es puguin mitigar, amb una atenció especial als joves sense feina o que no estiguin seguint estudis formals, tenint en compte que un bon percentatge pateix a més d'una manca de recursos i d'oportunitats a tots els nivells: familiar, cívic, cultural o comunitari. Aquest col·lectiu ha de ser prioritari per a les polítiques públiques, basades en sòlids coneixements científics quantitius i qualitius, i desenvolupades mitjançant processos de cocreació en què els joves tinguin un paper realment actiu.

Referències

- Abrantes, P., i C. Roldão (2019): «The (mis)education of African descendants in Portugal: towards vocational traps?», *Portuguese Journal of Social Science*, 18(1).
- Álvares, M., P. Abrantes i P.M.C. Dantas (2017): «La lucha contra el abandono educativo temprano: políticas y prácticas en red», a *Prevención, intervención y compensación del abandono educativo temprano*, Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Casal, J., R.M. Pareja i M. García (2011): «Pasado y futuro del estudio sobre la transición de los jóvenes», *Papers. Revista de Sociologia*, 96(4).
- Garrido Yserte, R., M.T. Gallo-Rivera i D. Martínez-Gautier (2020): «¿Cuáles son y cómo operan los determinantes del fracaso escolar?», *RICEG-Revista Internacional de Ciencias del Estado y de Gobierno*, 1(4).
- Lopes, J.T., F. Louçã i L. Ferro (2019): *As classes médias em Portugal: quem são e como vivem*, Lisboa: Bertrand.
- Martínez, M.L., G.M. Reverte i M.M.P. Manzano (2016): «El fracaso escolar en España y sus regiones: disparidades territoriales», *Revista de Estudios Regionales*, 107.
- Martins, S.C. (2012): *Escola e estudantes da Europa*, Lisboa: Mundos Sociais.
- Psifidou, I., N. Mouratoglou i A. Farazouli (2021): «The role of guidance and counselling in minimising risk factors to early leaving from education and training in Europe», *Journal of Education and Work*, 34(7-8).
- Tavares, I., A.F. Cândido i R.M.D. Carmo (2021): *Desemprego e precariedade laboral na população jovem: tendências recentes em Portugal e na Europa*, Lisboa: Observatório das Desigualdades, CIES-Iscte.

Les reformes laborals han fet minvar la temporalitat dels treballadors joves?

Alejandro Godino i **Òscar Molina**, Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT), Universitat Autònoma de Barcelona; **Fátima Suleman**, Instituto Universitário de Lisboa (ISCTE-IUL), Dinâmia'CET

Espanya i Portugal han experimentat alts nivells de temporalitat en les darreres dècades, una circumstància que a llarg termini té efectes negatius en la trajectòria laboral i vital de les persones. Com a resposta a aquesta problemàtica, els governs de tots dos països han aprovat reformes per a reduir la temporalitat en l'ocupació. Els resultats mostren que, arran d'aquestes reformes, veiem que baixa la temporalitat en la població jove, lleument en el cas de Portugal i de manera molt pronunciada a Espanya, sense que això causi aparentment un impacte negatiu en les taxes de desocupació o d'activitat.

El mercat de treball espanyol s'ha caracteritzat per uns alts nivells de desocupació del 1970 ençà. En un esforç per abordar aquest problema, a mitjan anys vuitanta es van aplicar mesures de flexibilitat, en particular l'ús generalitzat de la contractació temporal. Aquestes reformes van donar lloc a un model d'ocupació molt sensible als vaivens econòmics i molt segmentat, en el qual determinats grups socials experimentaven més incertesa en el mercat laboral (Bernardi i Martínez-Pastor, 2010). Concretament, la dualització creixent en termes d'estabilitat i protecció social entre treballadors fixos i temporals va afegir un tret suplementari de desigualtat intergeneracional al mercat laboral espanyol.

El mercat de treball portuguès ha mostrat patrons semblants en termes de polítiques orientades al mercat i l'extensió de la flexibilitat contractual des del començament dels anys vuitanta. Se sol afirmar que aquestes reformes laborals a Portugal van ser parcials, ja que els treballadors indefinits no se'n van veure afectats, mentre que el treball flexible va servir com a variable d'ajust amb una protecció social reduïda i fins i tot nul·la. Això ha tingut conseqüències semblants a les d'Espanya, amb un mercat laboral segmentat en el qual augmenta la devaluació laboral i la desigualtat social i econòmica entre els treballadors fixos i els temporals (Campos Lima i Caldas, 2023).

Els treballadors més joves, juntament amb altres grups socials (per exemple, immigrants, dones i treballadors poc qualificats), han tingut

una posició central en aquesta flexibilització i augment de l'ocupació temporal en tots dos països. Tant Espanya com Portugal es van veure molt afectats per la recessió econòmica del 2008, i, amb Grècia, van ser els països europeus que més en van patir els efectes laborals més greus: els treballadors joves ocupats en feines temporals van ser els més afectats per la destrucció de llocs de treball i la manca d'oportunitats laborals. Les circumstàncies van empitjorar a Espanya arran de la reforma laboral del 2012 que va abaratir els

Per a molts dels que van entrar en el mercat laboral durant la recessió del 2008, la covid-19 no va fer sinó agreujar les ferides obertes durant la crisi econòmica anterior

acomiadaments, mentre que a Portugal els contractes temporals van tenir un efecte esmorteïdor per ajudar les empreses a afrontar les fluctuacions de la demanda, de manera que van contribuir a l'augment de la desocupació entre el jovent.

Per a molts dels que van entrar en el mercat laboral durant la recessió del 2008, la covid-19 no va fer sinó agreujar les ferides obertes durant la crisi econòmica anterior. Amb l'impacte de la

pandèmia, a Espanya va haver-hi augments del 5% en la taxa d'atur i una reducció entorn del 4-5% de la taxa d'activitat, mentre que la temporalitat minvava a conseqüència d'una paralització econòmica que va frenar la renovació o la creació de contractes temporals (gràfics 1 i 3). Així, el xoc econòmic de març del 2020 va expulsar

permanents en la seva trajectòria laboral. Per tant, l'efecte compost de totes dues crisis sobre les trajectòries laborals dels joves va ser enorme, no tan sols sobre els joves que començaven a treballar, sinó també per als menors de 30 anys que ja havien patit la recessió (Molina i Godino, 2021; Almeida i Santos, 2020).

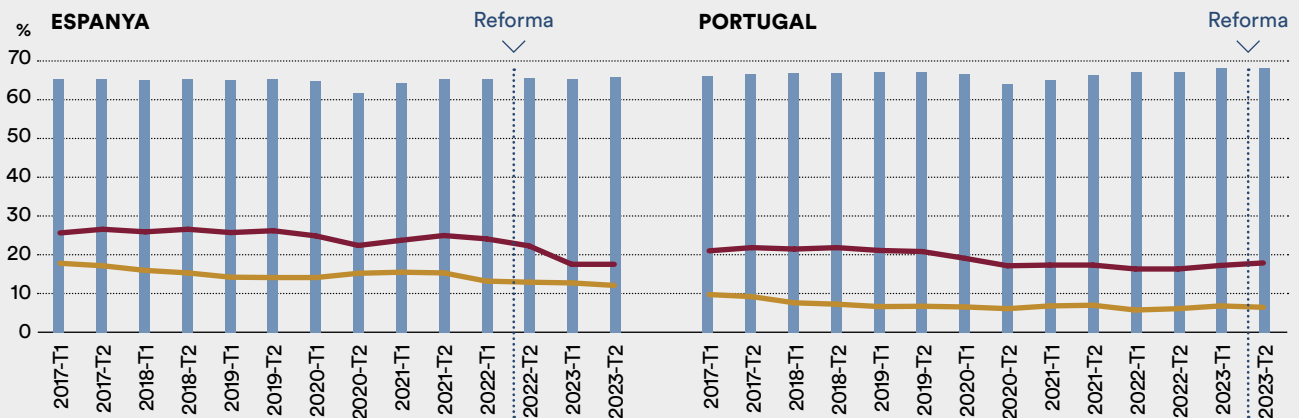
Les dimensions petites de les empreses i la gran extensió del sector de serveis, juntament amb una cultura empresarial de normalització de l'ús de la contractació temporal, pot explicar l'elevada rotació i l'escassa conversió de llocs temporals a fixos tant a Espanya com a Portugal

del mercat laboral una part important de treballadors temporals, mentre que moltes de les persones desocupades que cercaven feina desistien davant la manca d'oportunitats. Va ser una situació semblant a la que van viure els joves durant la recessió, tot i que en aquest darrer cas s'havia allargat més anys. La successió de períodes d'atur seguida d'etapes prolongades de temporalitat no es pot considerar simplement una sotragada en la carrera dels joves, sinó que sovint té efectes

Les reformes laborals contra la temporalitat a Espanya i Portugal

L'elevada taxa d'ocupació temporal a Espanya i Portugal no s'explica únicament per la importància de sectors amb un fort component estacional, com ara el turisme, sinó que obeeix a un patró estructural, ja que tots dos països presenten una taxa de temporalitat més alta en tots els sectors econòmics per comparació al conjunt de la Unió Europea. Les dimensions petites de les empreses

Gràfic 1
Evolució trimestral de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats temporals per a la població total espanyola i portuguesa en el període 2017-2023

La temporalitat baixa a partir de la reforma laboral sense que això afecti l'ocupació a Espanya, mentre que a Portugal no sembla que tingui un efecte immediat

● Activitat ● Temporalitat ● Desocupació
Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

i la gran extensió del sector de serveis, juntament amb una cultura empresarial de normalització de l'ús de la contractació temporal, tot plegat pot explicar l'elevada rotació i l'escassa conversió de llocs temporals a fixos a tots dos països (Silva, Martins i Lopes, 2018). Aquestes tendències han contribuït a configurar mercats de treball fortament desiguals tant a Espanya com a Portugal, amb una posició particularment vulnerable per a la població més jove. Alguns enfocaments consideren aquesta inestabilitat com un aspecte definitori de les trajectòries laborals juvenils de l'època, i assumeixen que és un fenomen conjuntural que tendeix a esvaïr-se progressivament. No obstant això, la realitat és que les trajectòries precàries i intermitents es consoliden més enllà de les primeres experiències laborals per a determinats col·lectius, fins a l'extrem que de vegades la inestabilitat laboral esdevé crònica.

Aquest ús sistemàtic de la temporalitat va ser un dels motius principals per a la reforma laboral duta a terme pel Govern espanyol el desembre del 2021. La llei pretenia reduir la temporalitat mitjançant l'eliminació dels contractes per obra i servei, la reducció a un any de la durada màxima dels contractes temporals, la limitació dels motius possibles per fer-los i l'ampliació dels contractes fixos discontinus per a les feines de temporada. L'abril del 2023, el Govern

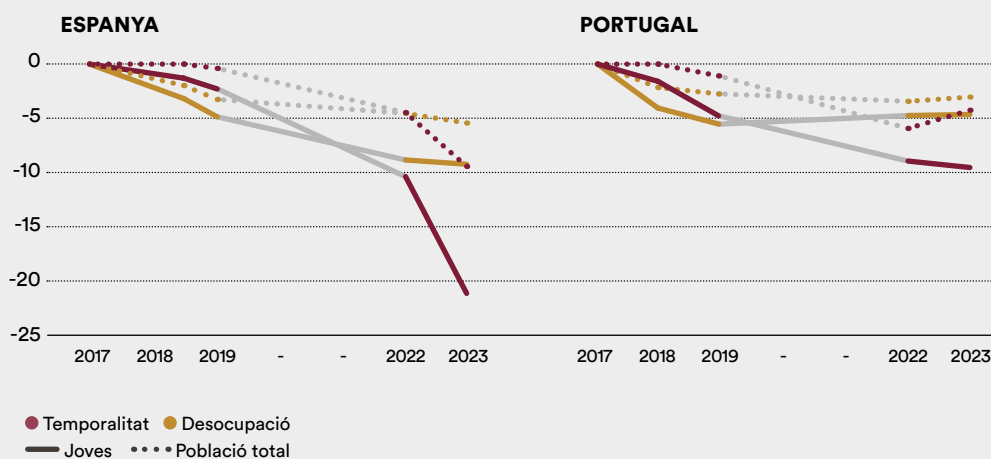
portuguès va aprovar també l'Agenda de la feina digna amb l'objecte de reduir, tot i que amb mesures més moderades, l'ús de la contractació temporal, amb una limitació de la successió de contractes, l'augment de la indemnització per finalitzar els contractes de durada determinada i la reducció de sis a quatre anys de la durada màxima dels contractes temporals.

La reforma laboral pot haver contribuït a reduir a curt termini la temporalitat juvenil a Espanya, però no a Portugal

Encara que una anàlisi més completa requereix veure l'evolució a llarg termini, a curt terme podem observar alguns indicis del possible efecte de l'aprovació de les reformes laborals a tots dos països. En aquest sentit, explorem l'evolució de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats amb contractes temporals respecte al total d'assalariats tant entre la població jove com en el conjunt de la població. En aquesta anàlisi obviem les dades dels anys 2020 i 2021 a causa dels efectes que va tenir la crisi pandèmica en els nivells d'ocupació estable i temporal, oimés en economies del sud d'Europa en què sovintegen les activitats estacionals.

En el cas d'Espanya, si bé la reforma laboral es va aprovar el desembre del 2021, l'execució no va ser plenament obligatòria fins a l'abril

Gràfic 2
Variació respecte al 2017 en la proporció de llocs de treball temporals i en la taxa d'atur de la població total i dels joves (15 a 29 anys)

La reducció de la temporalitat dels joves arran de la reforma laboral resulta molt evident a Espanya i gairebé imperceptible a Portugal

Nota: es compara el segon trimestre de cada període, partint del segon trimestre del 2017 com a posició inicial amb valor zero. S'obvien les anualitats 2020 i 2021 per l'efecte destructor de la crisi sanitària sobre l'ocupació temporal.

Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

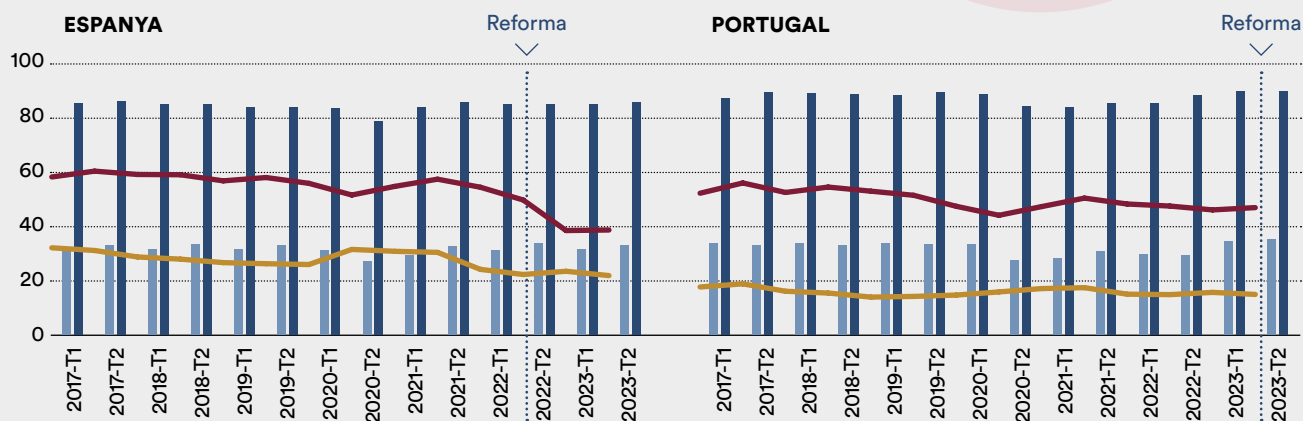
del 2022, de manera que l'anàlisi se centra en el segon trimestre de cada anualitat. Així, les dades mostren una reducció de la temporalitat del 4,5% el 2022 i del 9,5% el 2023 respecte al segon trimestre del 2017 per al conjunt de la població assalariada (gràfic 2). Això ha tingut lloc paral·lelament a una reducció de la taxa d'atur, mentre que la taxa d'activitat s'ha mantingut relativament estable (gràfic 1), la qual cosa descarta interpretacions apressades que apuntaven a una expulsió de persones del mercat de treball. Aquests efectes semblen particularment clars en el cas de la població jove: la reducció de la temporalitat és del 10,4% el 2022 i del 21,2% el 2023, mentre que l'atur minva en xifres de vora el 9% en tots dos períodes (gràfic 1) i la taxa d'activitat es manté estable (gràfic 3). D'aquesta manera, respecte al 2019, la reducció de la temporalitat en els joves espanyols ha estat de més del 8% en un termini curt després de l'aprovació de la reforma i de gairebé el 19% més d'un any després, percentatges

que pràcticament doblen els que observem per al conjunt de la població.

La tendència de reducció de la temporalitat és menys evident en el cas de Portugal, tot i que tenim molt pocs mesos per valorar-ne l'impacte. Per tant, els possibles efectes que puguem observar a partir d'aquestes dades han de ser interpretats amb prudència. El primer que destaca és una reducció important de la temporalitat (tot i que menor que a Espanya) en el període post-pandèmia (-6% en el segon trimestre del 2022 i -4,3% en el del 2023 respecte al mateix període del 2017). Tanmateix, resulta interessant que aquesta reducció sigui més gran el 2022 que no un cop aprovada l'Agenda de la feina digna l'abril del 2023 (gràfic 2). De la mateixa manera que en el cas d'Espanya, aquestes minves tenen lloc paral·lelament a reduccions de menys intensitat en la taxa de desocupació, mentre que la població activa sembla fins i tot augmentar (gràfic 1). Una possible explicació seria una recuperació econòmica més lenta a Portugal després

La temporalitat dels joves minva considerablement després de la reforma a Espanya, tot i que això no repercuteix en el nivell d'ocupació, mentre que a Portugal no s'hi observa un efecte positiu

Gràfic 3
Evolució trimestral de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats temporals per a la població jove espanyola i portuguesa en el període 2017-2023

Nota: Eurostat no ofereix dades de la taxa d'activitat integrades per a la franja d'edat 15-29, per la qual cosa es representa aquest indicador en dues franges de joves.

Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

- Activitat, joves de 15-24 anys
- Activitat, joves de 25-29 anys
- Temporalitat, joves de 15-24 anys
- Desocupació, joves de 15-29 anys

de la crisi de la covid; els treballadors estables representarien una proporció més elevada de la força de treball que en altres períodes, ja que els treballadors temporals haurien quedat expulsats del mercat. L'augment de la taxa d'activitat del 2023 respecte al 2022 apuntaria en aquesta direcció. Pel que fa als joves, sí que sembla clara la davallada dels contractes temporals en el període posterior a l'aprovació de la reforma laboral en relació amb períodes anteriors: pràcticament inexistent respecte al 2022 i més evident respecte al període pre pandèmia, alhora que hi ha una baixada de la taxa d'atur i un augment de la taxa d'activitat (gràfic 3). Aquesta reducció del treball temporal, però, no arriba a l'1% per a la població jove en el trimestre d'aprovació de la reforma (abril-juny del 2023) respecte a l'any anterior.

Conclusions i limitacions

En virtut de les dades descriptives observades, podem afirmar que l'aprovació de les reformes laborals a Espanya i Portugal tan sols ha tingut l'efecte de fer minvar la temporalitat en la població jove del primer d'aquests països, sense una destrucció aparent de llocs de treball. Precisament la reforma laboral espanyola conté mesures més estructurals orientades a canviar les pràctiques empresarials en relació amb la temporalitat. Al contrari, a Portugal, amb una reforma més suau de desincentivació de l'ús de la temporalitat, els resultats són pràcticament nuls pel que fa a la disminució de la temporalitat en els joves. Les mesures són semblants a les aprovades en etapes anteriors a Espanya amb resultats igualment escassos, i això ens fa pensar que només aquelles iniciatives institucionals que persegueixin canviar les regles del joc en el mercat de treball podran millorar d'una manera substancial les condicions materials dels treballadors joves.

Ens podem demanar si la reducció de la temporalitat a Espanya afecta en termes generals els treballadors més joves o si, al contrari, hi ha un efecte diferencial. És a dir, si aquestes reformes tenen de fet un impacte més limitat precisament en aquells perfils que s'han situat estructuralment a la part baixa del mercat de treball i que es veuen afectats d'una manera sistemàtica i persistent per la temporalitat. Cal, doncs, mantenir l'atenció davant possibles riscos que desvirtuin els beneficis assolits amb la reforma, com pot ser l'increment del temps parcial involuntari entre els treballadors joves.

Referències

- Almeida, F., i J.D. Santos (2020): «The effects of COVID-19 on job security and unemployment in Portugal», *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(9/10) [<https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2020-0291>].
- Bernardi, F., i J.I. Martínez-Pastor (2010): «Falling at the bottom: unskilled jobs at entry in the labor market in Spain over time and in a comparative perspective», *International Journal of Comparative Sociology*, 51(4) [<https://doi.org/10.1177/0020715210368841>].
- Campos Lima, M.P., i J.M.C. Caldas (2023): «A desvalorização interna, a austeridade neoliberal e os efeitos cumulativos na desvalorização do trabalho», a M.P. Campos Lima i J.M.C. Caldas (coords.), *A persistência da desvalorização do trabalho e a urgência da sua revalorização*, Lisboa: Almedina.
- Molina, O., i A. Godino (2021): «Scars that never heal: dualisation and youth employment policies in Spain from the Great Recession to the Corona Crisis», *Sociologia del lavoro*, 159 [<https://doi.org/10.3280/sl2021-159006>].
- Silva, M., L.F. Martins i H. Lopes (2018): «Asymmetric labor market reforms: effects on wage growth and conversion probability of fixed-term contracts», *Industrial and Labor Relations Review*, 71(3) [<https://doi.org/10.1177/0019793917737506>].